

Az első bécsi döntés – ukrán nézőpontból*

Van-e ma válaszuk arra a kérdésre, hogy miért Bródy András került a kárpátaljai autonóm kormány élére? Milyen bel- és külföldi politikai bázisa volt? Kikre és milyen ideológiára támaszkodott Avgusztin Volosin és köre? Kárpátalján belülről és a mai ukrán történeti diskurzusban milyen olvasata van többek között az első bécsi döntésnek – az ahhoz vezető útnak, illetve következményeinek? Álnaivnak tűnő kérdések ezek, valójában még sem azok.

Az 1990-es évek óta Kárpátalja két világháború közötti történelmének, ezen belül is az 1938–39-es időszaknak a kutatásával kiemelten foglalkoznak ukrán történészek, felhasználva a helyi, a szlovák és a lengyel levéltári forrásokat, szakirodalmat, viszont alig-alig a magyarországit, kivéve a szovjet időszakban oroszul kiadott diplomáciai iratokat.¹ Ugyanez vice versa igaz a magyarországi kutatók zömére is. A kárpátaljai nem magyar politikai törekvésekben való elveszés sokat elvesz többek között az első bécsi döntésről szóló monográfiáiból.² A kevés, magyarul is megjelent ukránból (vagy oroszból) fordított szaktudományos írás vagy észrevétlen maradt,³ vagy pedig moszkvai történész is úgy ír könyvet Kárpátaljáról, hogy az ukrán nyelvű szakirodalmat egyáltalán nem ismeri.⁴ A kutatás mindenkori feladata, hogy akár kis lépésekkel, de előrébb vigye egy-egy kérdés feldolgozottságát, s ezt igen nehéz megtenni, ha a mindenkori viszonyítási, kiindulási

---

* Az írás előtanulmány egy készülő nagyobb munkához.

¹ *Венгрия и вторая мировая война. Секретные дипломатические документы по истории кануна и периода войны.* Москва, Наука, 1962. A magyar diplomáciai iratok mellett Kozma Miklós naplójából is közöl részleteket. E dokumentumkötetnek köszönhetően az első bécsi döntés körüli időszak Kárpátaljára vonatkozó magyar diplomáciai lépéseit az ukrán történészek jobban tudják rekonstruálni, mint ahogy a magyarul született tanulmányokban látni a kárpátaljai nem magyar kérdéseket.

² Sallai Gergely: *Az első bécsi döntés.* Budapest, Osiris, 2002.

³ *Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történeti közelítés.* Regio könyvek. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2004. Recenzió: Худанич, Василь: Закарпаття 1938–1941 роки: угорсько-українське історичне зближення. *Трибуна*, 4 лютого 2005 р.; Barszczewska, Agnieszka: *Subcarpathian Rus' 1938–1941.* Hungarian and Ukrainian Historical Approach. *Ungarn-Jahrbuch. Zeitschrift für interdisziplinäre Hungarologie.* Band. 28. Jahrgang 2005–2007. München, Verlag Ungarisches Institut, 2007. 526–528.

⁴ Zseliczky Béla: *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1945.* Budapest, Napvilág Kiadó, 1998.

pont nem az, mit is tudunk éppen az adott kérdésről, vagy hogy ezzel kapcsolatban mit is kell újraértelmezni. Itt nemcsak egy másfél évtized alatt felhalmozott szakirodalmi tudásról van szó, hanem az 1938–39-es időszak számos kormánytagja, vagy kormányközeli embere írta meg visszaemlékezését, melyek szintén fontos források a korszaknak, s ezek nem olyan kéziratok, amelyek levéltárak mélyén porosodtak, hanem megjelentek nyomtatásban, már 1940-től. A kortárs visszaemlékezések közül Vaszil Grendzsadonszkij naplója érdemel elsősorban figyelmet. A Kárpátalján született író, költő, lapszerkesztő, 1938–39-ben a Volosin-kormány hivatalos lapját, a *Nova Szvoboda*-t szerkesztette, tagja volt az egyetlen legális kárpátaljai párt, az Ukrán Nacionalisták Egyesülete vezetőségének. 1939 márciusában a magyar hatóságok bebörtönözték. Szabadulása után Pozsonyban telepedett le, ott élt 1974-ben bekövetkezett haláláig. 1938. október 7-től 1939 augusztusáig vezette naplóját.⁵ Sztepan Roszoha – 1938–39-ben az Ukrán Nemzetvédelem félkatonai szervezet vezetője, a Kárpáti Szics törzstagja, az Ukrán Nacionalisták Egyesülete vezetőségének tagja, radikális ukrán nacionalista lapok szerkesztője – elsősorban a szojm eseményeit rekonstruálja. A többi, a szakirodalomban visszaemlékezésként számon tartott mű olyan kortársak – Volodimir Bircsak (galíciai emigráns, az 1920–30-as években Ungváron volt tanfelügyelő, gimnáziumi tanár),⁶ Petro Szerco (1919-ben született, 1938–39-ben még diák volt),⁷ Avgusztin Stefán (1938–39-ben a kárpátaljai kormány minisztere),⁸ Sztepan Klocsurak (már az 1919-es Hucul Köztársaságban is fontos szerepet játszott, 1939 februárjától a Volosin-kormány minisztere),⁹ Julian Himinec (kárpátaljai születésű ukrán politikus)¹⁰ – tollából született, akik Kárpátalja történelmének megírását ambicionálták, keverve a visszaemlékezést a dokumentálás szándékával, illetve körbehivatkozva az

---

⁵ Гренджа-Донський, Василь: *Щастя і горе Карпатської України: Щоденник. Мої спогади. Упорядкування та примітки Д. Федаки; вступна стаття В. Ільницького, Д. Федаки.* Ужгород, ВАТ Видавництво „Закарпаття”, 2002.

⁶ Бірчак, Володимир: *Карпатська Україна: спомини і переживання.* Прага, 1940.

⁷ Стерчо, Петро: *Карпато-Українська держава: До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919–1939 рр.* [Торонто, 1965.] Львів, За вільну Україну, 1994.

⁸ Visszaemlékezései: Штефан, Августин: *За правду і волю: спомини і децю з історії Карпатської України.* Т. 1. Торонто, 1973; Т. 2. Торонто, 1981. Volosin miniszterelnökről írt portréja személyes tapasztalatai alapján: Штефан, Августин: *Августин Волошин: Президент Карпатської України. Спомини.* Торонто, 1977.

⁹ Az 1939. márciusi bukás után Prágában telepedett le, 1945-től szovjet lágerben sínylődött, 1957-ben tért vissza Prágába. Hozzálatott emlékiratai megírásához, de csak az első kötet jelenhetett meg, a kézirat többi részét a titkosszolgálat elkobozta, s többet nem került elő. Ключуряк, Степан: *До волі. Спомини.* Нью-Йорк, 1978. Vö. Поп, Иван: *Енциклопедія Подкарпатської Русі.* Ужгород, И-во В. Падяка, 2001. 208.

¹⁰ Vö. Химинець, Юліян: *Мої спостереження із Закарпаття.* Нью-Йорк, 1984.

addig már megjelent visszaemlékezéseket. Ez persze nem teljes felsorolás, csak néhány példa a memoáriradalomból.

Az ukrán történetírásban az 1990-es évekkel, az ország függetlenné válásával új korszak vette kezdetét. Az ukránoknak nem csak azzal a nemzetképpel kell szembenézniük, amit a szomszédos, főleg velük közös történelmet megélt népek alkottak róluk, hanem meg kell teremteniük azt az egységes nemzetképet, amely közös nevezője a sokféle regionális hagyományt ötvöző, a 20. század végén történelmében először önálló államot alkotó történelmüknek.¹¹ A mai Ukrajna történelmi előképének az 1918–20-ban fennálló Ukrán Népköztársaságot tartja. Az ukrán etnikai területek unióját ukrán tagköztársaságként való körülhatárolással legitimálta az 1922-ben megalakuló Szovjetunió, amely az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság területét tovább növelte további etnikai szállásterületeknek tekintett régiók (a Molotov–Ribbentrop paktum, valamint a második világháború utáni szovjet–lengyel, szovjet–csehszlovák egyezmények és az 1947-es párizsi békék eredményeképpen), illetve a Krím hozzácsatolásával (egyfajta „hálából” a kelet-ukrán területeket az Orosz Birodalomhoz csatoló perejaszlavi egyezmény 300. évfordulóján, 1954-ben). Az ukrán történelem egyik kulcsfogalma az „újraegyesítés”, amelynek kétféle értelmezést ad: jogszerű egyesítése az ország mai területét alkotó régióknak, illetve az a jogszerűtlen lépés, amikor a perejaszlavi döntéssel nyújtott segítség fejében az orosz birodalom bekebelezte az ennek magját képező ukrán kozák területeket, s ezzel a függetlenség helyett lengyel elnyomásból nem kívánt orosz uralom lett. Ennek megfelelően a szovjet történelemből egyetlen elfogadott elem, hogy a Szovjetunió időszakában alakultak ki Ukrajna mai – akkor még mint az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság – határai.

A nemzeti történelem mint önálló diszciplína a 19. sz. végén jelent csak meg Mihajlo Hruszevszkijnek és iskolájának köszönhetően. Hruszevszkij elsőként tette az ukrán történelem tárgyává az „ukrán népet”; azaz az ukrán etnikai közösség történelmével azonosította az ukrán történelmet, függetlenül az etnikai közösség tagjainak állami széttagoltságától a különböző történelmi időszakokban. Hruszevszkij megkonstruálta az ukrán történelmet azáltal, hogy kiemelte az ukránok társadalmi-kulturális különállásának elemeit a szomszédos, illetve az együtt élő népek, mindenekelett a lengyelek és az oroszok történelméből.¹² A nemzeti újjászületés időszaka az 1991-es függet-

---

¹¹ Brubaker kifejezésével: „nemzetisítő” nacionalizmus. Vö.: Brubaker, Rogers: *Nacionalizmus új keretek között*. Atelier füzetek 11. Budapest, L’Harmattan Kiadó, 2007.

¹² Itt emlékeztetnék arra, hogy az oroszok az ukránokat „kisoroszoknak”, Kelet-Ukrajnát „Kisoroszországnak”, a lengyelek viszont „kislengyeleknek”, Galíciát „Kislengyelországnak” tekintették. Ugyanez a típusú megközelítés, amikor a magyarok ugyanennek a népnek a vele egy országban élő tagjait „magyaroroszoknak” nevezik.

lenedés után vette kezdetét. Ez jelentette többek között, hogy megindult a kanonizált ukrán történelem konstruálása – a szovjet időszakban nem nemzeti történelmet írtak, hanem a keleti szlávok (oroszok, ukránok és beloruszok) egységét, a nemzetek fölötti szovjet történelmet propagálták. Ez a kontextus fontos annak megértéséhez, hogy a Kárpátalját is ukrán etnikai területnek tartó történetírás a régió szláv őslakosságát ukránnak tartja, a ruszin népnév emlegetését nyílt vagy burkolt szeparatizmusnak tekinti, így ma a ruszinság kérdése nem történeti, hanem politikai kérdés, történelmi távlatban pedig a politikai orientáció egyértelműsítő jelzője. Az adott időszakra vonatkoztatva egyébként a magyar szakmunkák is eszerint tesznek megkülönböztetést a különböző szláv őslakos irányzatok, pártok, személyek között.

Az ukrán államiság 20. századi történelmét feldolgozó alapmű¹³ is ehhez az elvhez igazodva vizsgálja többek között az ukrán etnikai területek fölött fennhatóságot gyakorló államok viszonyát, hozzáállását az ún. ukrán kérdéshez. Eszerint a 19. században kialakult magyar nemzeti eszme alapvonása a történeti Magyarország területi egységének, s azon belül a magyar hegemoniának a megőrzésére való törekvés, kompromisszumkeresés a Habsburgokkal a szláv népek és a románok nemzeti-felszabadító mozgalmainak kivédésére. A magyarok és a magyarországi nemzetiségek ellentéteit még nyilvánvalóbbá tette az 1948–49-es szabadságharc. A 19. sz. második felétől Magyarország céltudatos magyarosító és elnemzetlenítő politikát folytatott, többek között a Tisza-menti és a zempléni ruszinsággal szemben. Az 1918. február 9-i (március 3-i) breszti békével a központi hatalmak, közte Ausztria-Magyarország elismerte a formálódó ukrán államot, ám csak az Oroszországtól elszakadó területek esetében. Saját határainak védelmében a többi ukrán terület függetlenedési törekvéseinek megakadályozására Lengyelország újjászületését támogatta. Azonban már Károlyi Mihály kormánya is fontosnak tartotta a ruszin-kérdést, hiszen létrehozta az ország egyetlen autonóm területét, amit a szocialista Magyarország is elismert, sőt, Garbai Sándor kormánya közvetített a kelet- és nyugat-ukrán köztársaság egyesítése érdekében, amit Szovjet-Oroszország fegyveres beavatkozással akadályozott meg, ráerőszakolva a bolsevik hatalmat egész Ukrajnára.

A versailles-i rendszer „legigazságtalanabb békéje”, a trianoni szerződés Magyarország minden addigi külpolitikai törekvését háttérbe szorította, az ettől kezdve egyetlen célnak, a revízióknak volt alárendelve. Ebbe a kontex-

---

¹³ *Українська державність у XX столітті (Історико-політологічний аналіз)*. Київ, Політична думка, 1996. A könyv három részből áll: I. Ukrán államiság: eszmék, koncepciók, modellek (1900–1990), II. Ukrajna a külországok stratégiáiban és doktrínáiban, III. Az ukrán állam és az ukrán társadalom a századfordulón. A II. rész (3.) Magyarország-fejezetének Mikola Derzsaljuk, (4.) Csehszlovákia-fejezetének pedig Sztepan Vidnyanszkij a szerzője.

tusba került Kárpátalja kérdése is, miközben az ukránok számára a Kárpátok két oldala az ukrán Piemontot kezdte jelenteni – a bolsevik uralom alatt az ukránok súlyos etnikai tisztogatást szenvedtek el. Ugyanakkor a Csehszlovákiában végrehajtott közigazgatási, föld-, iskolai és egyházi reform teret nyitott Kárpátalján az ukrán nemzeti eszmének, amelyet immár nem szorított háttérbe a magyar politikai-kulturális-vallási hegemonia, eltűntek a magyar uradalmi birtokok, helyükre a magyar lakosság közé ékelődve szlovák és ruszin telepek jöttek létre. A csehszlovák állam jelentős állami beruházásokat eszközölt Kárpátalján, hogy az elmaradott tartományt az ország többi részéhez közelítse, amivel a galíciai vagy a bukovinai viszonyoknál előnyösebb viszonyokat teremtett. Az 1930-as évekre megerősödtek az ukrán politikai erők, ami megmutatkozott a választási eredményeken. A Piemont-álmokat erősítette a kárpátaljai autonóm kormány megalakulása 1938 őszén, azonban Magyarország, mindenekelőtt Németország hathatós segítségével, visszaállította az ezeréves magyar-ruszin együttélést.

Az ukrán nemzeti mozgalom megerősödése ellentétes volt a csehszlovák államérdekkel. A Volosin-kormány idején az erősödő ukrán befolyás fokozta az ellentéteket Huszt és Prága között, 1939. március elején, a magyar hadsereg beavatkozása előtt a cseh hadsereg és a Kárpáti Szics fegyveres konfliktusba keveredett, végképp lehetetlenné téve az összefogást a felvonuló magyar hadsereggel szemben. A Szovjetunió elítélte Csehszlovákia feldarabolását Németország és Magyarország által, viszont – Kárpátalja Magyarország általi megszállásához hasonlóan – később a Szovjetunió is német hozzájárulással szállta meg a galíciai területeket.

A második világháború idején a magyar hadsereget éppen az ukrán etnikai területeken vetették be, amely 1944 első felében szövetséget kötött az Ukrán Felkelő Hadsereggel arról, hogy kölcsönösen segítik egymást a közös ellenség – a bolsevik Oroszország elleni harcban, a magyarok fegyverrel és gyógyszerekkel segítik az UFH-t, amely ennek fejében lemond Kárpátaljáról. A második világháború végén azonban a győztes Szovjetunió az ukrán etnikai területeket, így Kárpátalját is magához csatolta, a szomszédos országokra, közte Magyarországra pedig ráerőszakolta a szovjet típusú szocializmust.

Ukrajna, az ukrán etnikai régiók 20. századi politikatörténetét az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Politikai és Etnikai-nemzeti Kutatóintézetének égisze alatt megjelent 6 kötetes munka dolgozza fel.¹⁴ Az *Ukránok az USZSZK határain kívül 1918–1940* c. ötödik kötetben a Kárpátaljával foglalkozó rész szerzője Sztepan Vidnyanszkij. A csehszlovák idősakkal kapcsolatban a történész mindenekelőtt azt hangsúlyozza, hogy a csehszlovák demokrácia elősegítette a társadalom polgárosodását, a politikai pluralizmust,

---

¹⁴ *Політична історія України. XX століття: У шести томах.* Ред. кол. І. Курас та ін. Київ, Генеза, 2002–2003. Az 5. kötet: *Українці за межами УРСР (1918–1940).*

a nemzeti érdekérvényesítést, az autonómia lehetőségét azonban kizárta, a plurális demokrácia, a gazdasági növekedés mellett az 1920-as évek végétől a közigazgatás centralizálása is az egységes csehszlovák államba való betago-
lást – inkorporációt – szolgálta. Azonban éppen az autonómia halogatása ve-
zetett a politikai közélet radikalizálódásához, a kormányellenes erők megerő-
södéséhez, ami már az 1935-ös parlamenti választások alkalmával megmutat-
kozott.¹⁵ Így az 1938–39-es ukrán Kárpátalja egy folyamat eredménye.

Vizsgáljuk meg közelebbről 1938 októberének–novemberének kárpátaljai
eseményeit. A müncheni egyezmény végrehajtásának napjaiban, a szlovák
autonómia megadásával párhuzamosan Kárpátalján október 11-ével mega-
lakult az autonóm kormány, a miniszterelnök Bródy András, az Autonóm
Földműves Szövetség elnöke lett. Ez volt az a párt, amelyik már Kurtyák
Iván elnöksége idején is rendszeres anyagi támogatásban részesült a ma-
gyar kormányzat részéről, a Magyarország iránti politikai lojalitásért és az
autonómia követelések állandó napirenden tartásáért cserébe.¹⁶ Gömbös
Gyula magyar miniszterelnök részére 1934. november 24-i keltezéssel készí-
tett bizalmas jelentés így értékelte a helyzetet: „Kurtyák Iván huszti rutén
képviselő halálával [1933. január 2.] a Magyarországhoz való csatlakozás
gondolata meggyengült a rutén nép között.” A „rutén földön” az alábbi há-
rom mozgalom él: 1. „pravoszláv nagyorosz mozgalom”. Ezt „görögkeleti
pravoszláv papok” és „nagyorosz emigránsok” irányítják. A levetéhez ha-
sonló intézménybe tömörítik az ifjúságot, az irányítók közt sok a volt cári
tiszt. Fő törekvésük az Oroszországhoz való csatlakozás. 2. „ukrán–kisorosz
mozgalom”. Különösen az értelmiség és a tanulóifjúság körében terjed. Cél-
ja az önálló ukrán államon belül egyesíteni az összes „kisoroszt”. 3. „kom-
munista mozgalom”, ami a leginkább a szegény nép körében van elterjedve.
„[...] egy esetleges későbbi időpontbani népszavazásnál a magyarhú lakos-
ság kisebbségbe kerülhet”.¹⁷ Bródy végig nyíltan beszélt a revízióról; egy
1933 áprilisában tett nyilatkozatában kifejtette: „mi ruszinok [...] minden
körülmények között kívánjuk a határrevíziót, mert a Tisza-völgyről és a Má-
ramaroszigetről mi sohasem mondunk le.” Nincs semmi oka, hogy támad-
juk a magyarokat, a magyar kultúrát, mert „Podkarpatszka Ruszban ők épp
úgy küzdenek autonóm jogaink megvalósításáért, mint mi magunk is.”¹⁸
Miniszterelnökként is tartotta magát folyamatosan képviselt álláspontjához,

¹⁵ Kárpátalján a parlamenti választások alkalmával 1924-ben a szavazatok 60%-át, 1925-ben 54%-át, 1929-ben 36%-át, 1935-ben pedig 63%-át adták le ellenzéki pár-
tokra. Токар, Маріан: *Політичні партії Закарпаття в умовах багатопартійності (1919–1939)*. Ужгород, 2006. 331.

¹⁶ Angyal Béla: A csehszlovákiai magyarság anyaországi támogatása a két világhá-
ború között. *Regio*, 2000, 3. sz. 133–178.

¹⁷ MOL, K-28, 156. cs. 322. t.

¹⁸ *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1933. május 19.

és a magyar elvárásoknak megfelelően úgy vélte, hogy a terület sorsáról népszavazásnak kell döntenie. Október 21-én az Első Központi Ukrán Nemzeti Tanács kiáltványban tiltakozott Bródy elképzelése ellen, hogy Kárpátalját népszavazás útján terelje Magyarország fennhatósága alá. A kiáltvány előkészítésében részt vett Avgusztin Volosin is, de személyesen nem írta alá. Később azt mondta, hogy azért nem, mert Bródy kabinetjének tagjaként etikátlan lett volna megtenni.¹⁹ Október 26-án Bródyt hazaárulás vádjával letartóztatták, a cseh-szlovák kormány vele együtt lemondatta többek között Fenczik István minisztert is.

Mikola Vehes, az időszak egyik jeles szakértője azt mondja, hogy nem volt meglepetés Bródy miniszterelnöki kinevezése, hiszen pártja minden parlamenti választás alkalmával erős pozíciókat szerzett.²⁰ Bukását elsősorban nem az okozta, hogy ekkor fedezték volna fel a Magyarországgal való kapcsolatait, hiszen pártelnökként évek óta megfigyelés alatt tartották, hanem a népszavazás nyílt követelése: kormányának harmadik, utolsó ülésén hozott határozat szerint a tartomány területe „egységes” és „oszthatatlan”, hovatartozásáról azonban „népszavazás útján” kell döntenie. A népszavazás elfogadhatatlan volt mind Prága számára, mind pedig az ukrán irányzat képviselői számára egy nyíltan Magyarország-párti és a helyi lakosság körében hosszú idő óta nagy támogatottságot élvező pártelnök-miniszterelnök kezdeményezésében. Az ukrán irányzat képviselői Julian Revai által figyelmeztették František Chvalkovský cseh-szlovák külügyminisztert Bródy magyarországi kapcsolataira, miután úgy vélték, hogy köze van a határc incidensekhez is, és sérelmezték, hogy nem járt közben azok leállítása érdekében.²¹

A magyar források is tanúsítják, hogy Bródy népszavazás-követelése beilleszkedett a München után felerősödött magyarországi propagandába. Többek között megalakult a Ruszinszkoíak Magyarországi Egyesülete, amelyik *Igazságot Rákóczi népének* feliratú emlék-levelezőlap árusítására és ez ál-

---

¹⁹ Йосипенко, Володимир: Зимові сутінки червневих днів. Деякі подробиці перебування Августина Волошина в Лефортово. З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 1994. № 1. 140–147.

²⁰ Az Autonóm Földműves Szövetség a parlamenti választásokon Kárpátalján 1924-ben a 4. volt a szavazatok 8,4%-ával (1. kommunista párt 39,4%, 2. magyar őslakos párt 11%, 3. szociáldemokrata párt 9,4%), 1925-ben úgyszintén 11,6%-kal (1. kommunista párt 31,2%, 2. agrárpárt 14,2%, 3. magyar pártok szövetsége 11,8%), 1929-ben az ún. Orosz Blokk tagjaként a 2. (1. az agrárpárt és a zsidó demokrata párt szövetsége 29,1%), 1935-ben a Szlovák Néppárttal közösen a 3., több mint 18%-nyi szavazattal (1. kommunista párt 24,4%, 2. agrárpárt 19%). Токар, і. м. 327–330.

²¹ Вегеш, Микола: *Карпатська Україна. Документи і факти*. Ужгород, Видавництво „Карпати”, 2004. 214–218. A szerzőnek számos publikációja, könyve jelent meg a témában; ez a monográfia, mint a szerző addigi kutatásainak szintetizálása, különösen fontos.

tali adománygyűjtésre kapott engedélyt.²² Vagy a Felvidéki Egyesületek Szövetsége 1938. november 15-én emlékiratban fordult Franciaország, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország, az USA, Lengyelország budapesti követségeihez, „a világ nagyhatalmaihoz, hogy rendeljék el Szlovákiában és Kárpátalján a népszavazást”.²³ Bevonták a görög katolikus egyházat is. A tokaji görög katolikus egyházközség például 1938. október 16-i határozatában „követelte” „ruthén hittestvérei részére” az önrendelkezési jog biztosítását. „Meg vagyunk győződve arról, hogy a ruthének Magyarországhoz kívánnak csatlakozni.”²⁴ A sajtó is cikkezett a népszavazás követeléséről, Bródy nevéhez kötve is.²⁵

Az MTI közben a kárpátaljai ruszinok ezirányú követeléseiről közölt híreket: november 3-án „Ruszinföld politikai és egyházi szervezetei” nagygyűlésen követelték, hivatkozással az „északi hegyvidék” és a „déli völgyek” gazdasági és történelmi összefonódására, „a bécsi döntőbírósi határozat után [...] ruszin népnek adassék meg, hogy állami hovatartozásának sorsáról az elvi önrendelkezési jog alapján maga dönthessen általános népszavazás útján”. Az aláírók között ott van a görög katolikus egyház, Bródy és Fenczik pártja is.²⁶ November 11-én Sztojka Sándor munkácsi görög katolikus püspök hálaadó istentisztelet keretében „a ruszinkérdés végleges megoldásának szükségességéről beszélt”.²⁷ A gazdasági összefonódásokat hangsúlyozta az Ungváron megjelenő *Kárpáti Magyar Hírlap* is október folyamán, az Orosz Nemzeti Tanács határozatára hivatkozva: Kárpátalja déli részén fekvő terület egy egészet alkot és ennek az északi részét nem lehet elválasztani a délitől, már csak azért sem, mert ezt egybeköti az ezeréves múlt gazdasági kapcsolata, az őslakos népek testvéri együttélése.²⁸ Vagy másutt: „Aki Kárpátalját bármiféle elgondolások szerint több részre akarja szakítani, az ellensége a ruszin földnek. Kárpátalja – éppen gazdaságilag – annyira szervesen egy terület, hogy csak így életképes. Aki másféle elgondolásban látja a jövőjét, az nem ismeri ezt a földet.”²⁹ Illetve: a lakosság „a legnagyobb bizonytalanságban éli napjait, megállt a gazdasági vérkeringés, megállt az üzleti forgalom, senki nem tudja, mit hoz a holnap, milyenek lesznek Kárpátalja határai”.³⁰ Teleki Pál – a komáromi tárgyalások alkalmával a magyar delegáció egyik vezetője – 1938 novembere után úgy vélte „a nagyha-

---

²² MOL, K-28, 50. cs. 105. t. 1938 - L - 17203.

²³ MOL, K-28, 31 cs. 76 t. 1939 - L - 17355.

²⁴ MOL, K-28, 18. cs. 51. t.

²⁵ Bródy népszavazást követel. *Budapesti Hírlap*, 1938. október 2.

²⁶ MOL, K-428, 732. MTI könyvmegosok, Felvidék 1938.

²⁷ MOL, K-428, 732. MTI könyvmegosok, Felvidék 1938.

²⁸ *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1938. október 25.

²⁹ *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1938. október 27.

³⁰ *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1938. október 21.

talmakat nem a történeti érvek (ezeréves ruszin–magyar együttélés, a cseh-szlovák kormány által elmulasztott autonómia, a „leghűségesebb nemzet” toposza) fogják a visszacsatolás elfogadására bírni, hanem a „modern” gazdasági és politikai földrajzi érvek, amelyek korrigálják az etnikai határtervezés egyoldalúságát.³¹

Sztercso szerint október 9-ről 10-ére virradóra került sor a rongyos gárda első „betörésére” Borzsovánál.³² Grendzsa-Donszkij a következőket írta a naplójába október 11-én: „Tegnap reggel 4 órakor megjelentek vidékünkön a magyar terroristák.” A benei állomás mellett ekrazittal megrongálták a borzsovai vasúti hidat, megölték az őrségben álló katonát, megverték az állomásfőnököt. A Magyar Rádióban azt mondták be, hogy helyi felkelők voltak az elkövetők.³³ Ormos Mária szerint Imrédy Béla miniszterelnök szeptember 29-én elvi beleegyezését adta a szabadcsapatok bevetésébe, október 2-án Kozma Miklóstra bízta az akció „politikai vezetését”, a katonai irányítás a VKF-re tartozott. Október 5-én született meg a kormányhatározat, azonban október 9-én még mindig nem volt meg Imrédy hozzájárulása az akció elkezdéséhez.³⁴ Az Ungváron megjelenő *Kárpáti Magyar Hírlap* így fogalmazott a „terrorakciókkal” kapcsolatban, melyek miatt „tűrhetetlenek a közállapotok”: „az Orosz Nemzeti Tanács úgy döntött, hogy „a tarthatatlan állapotokra való tekintettel a magyar csapatokat behívja Husztra és a terrorakciókkal szemben a magyar katonaságtól kér védelmet.”³⁵ A lap többször cikkezett „ismeretlenek” által végrehajtott akciókról, pl. „felrobbantották a kőrösmezei vasúti hidat”.³⁶

Bródy kormányának egyik tagja volt Fenczik István, aki alapításától, 1923-tól elnöke volt a Duchnovics Társaságnak, több lapot is szerkesztett, 1935-től a prágai parlament képviselője volt. Bródy miniszterelnök többek között azzal bízta meg, hogy a szlovák autonóm kormánnyal tárgyaljon a Szlovákia és Kárpátalja közti határról. Fenczik követelése, hogy Eperjest csatolják Kárpátaljához, lehetetlenné tette a tárgyalást. Már szeptemberben elkezdte szervezni „a feketeinges kárpátorosz fasiszták” egyesületét: „Munkácstól Kamcsatkáig az oroszország egységes s az itt élő oroszok nemzeti újjászületésükben végét vetik a csehesítésnek és az ukrajinizálásnak.”³⁷ A feketeingesek „terrorista” osztagaiba bevontak helyi cserkészeket is, szerepük a riadalomkeltés, a provoká-

---

³¹ Ablonczy Balázs: *Teleki Pál*. Budapest, Osiris, 2005. 395.

³² Idézi: Вегеш, i. m. 144.

³³ Гренджа-Донський, i. m. Частина перша. З великих днів Карпатської України.

³⁴ Ormos Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. Pokoljárás a médiában és a politikában (1919–1941)*. II. k. Budapest, PolgArt, 2000. 559–562.

³⁵ *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1938. november 22.

³⁶ *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1938. december 14.

³⁷ *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1938. október 25.

lás volt, ugyanúgy, ahogy ezt Kozma rongyosai tették a határon kívülről. A feketeingesek azonban gyakorlatilag láthatatlanok maradtak.

Fenczikkal kapcsolatban új és fontos részleteket tudunk meg Dariusz Dąbrowski lengyel történész nemrégiben megjelent monográfiájából, melyben a lengyel külügyminisztérium és az ungvári lengyel konzulátus levéltári anyagai alapján azt állapítja meg, hogy Fenczik egyik kulcsfigurája volt Magyarország és Lengyelország Kárpátaljával kapcsolatos terveinek. Lengyelország érdekeltségét az is motiválta a közös lengyel–magyar határ megteremtésében, hogy tekintettel saját nagy számú galíciai ruszin lakosságára, veszélyesnek tartotta egy autonóm ruszin terület szomszédságát, ezért is segítette Magyarországot abban, hogy destabilizálja a kárpátaljai helyzetet és kiprovokálja Magyarországot nyílt katonai beavatkozására. Az ungvári lengyel konzulátus szervezte be ügynökének Fencziket (fedőneve „Doktor Ruszin”), aki pénzt kapott a lengyelektől saját lapjai megjelentetéséhez, pártjának, az Orosz Nemzeti Autonomista Pártnak a finanszírozásához, valamint a választási kampányhoz is – ugyanúgy, ahogy Magyarország pénzelte Bródyt (fedőneve „Bertalan”) és az Autonóm Földműves Szövetséget. Azonban a két politikus mély személyes ellenszenvet megnehezítette az együttműködést, ezért Mieczysław Chalupczyński ungvári lengyel konzul 1938. július 13-án közölte Fenczikkal, hogy ő és pártja Budapesthez kerül át. Kozma rongyosaival egy időben a lengyelek is szerveztek diverzáns akciókat Kárpátalján egy hivatásos katonatiszt, Feliks Ankerstein irányításával 1938. október végén – novemberben Akcja Łom néven (nehéz magyarítani, szó szerint: Feszítővas Akció). A belső tájékoztatást az ungvári lengyel konzulátus szolgáltatta, többek között a Marina Gyulától kapott információk alapján.³⁸

Mivel a komáromi tárgyalások Bródy kinevezése (október 11.) előtt néhány nappal kezdődtek (október 9.) és a kinevezése utáni napokban (október 13.) véget is értek, így Kárpátalja képviselője szinte napról napra változott. Először Párkányi Iván volt jelen, aki 1924-től a csehszlovák köztársasági elnök hivatalában a Podkarpatská Rus-i ügyek tanácsosa volt, majd a Syrový-kormányban – 1938. október 4-től 14-ig – miniszterként látta el ezt a feladatot, illetve Konstantin Hrabár kárpátaljai kormányzó nyugdíjba vonulása után, október 9-től november 4-ig ő volt a tartomány utolsó kormányzója a cseh-szlovák időszakban. Ideiglenes tagként Iván Zsidovszkij lapszerkesztő váltotta fel, majd immár a kárpátaljai autonóm kormány képviselőjében Edmund Bacsinszkij volt jelen a tárgyalásokon (1925–1929 között parlamenti képviselő, 1929–1938 között agrárpárti szenátor, tagja volt mind a Bródy-, mind a Volosin-kormánynak mint belügyminiszter). Az ukrán történetírás nem szentel nagy teret a komáromi tárgyalásoknak éppen amiatt,

---

³⁸ Dąbrowski, Dariusz: *Rzeczpospolita Polska wobec kwestii Rusi Zakarpackiej (Podkarpaciej) 1938–1939*. Toruń, Europejskie Centrum Edukacyjne, 2007.

hogy ezekben a napokban alakul meg az első kormány és ezekben a napokban kezdődnek el a rongyos gárda akciói is. Komáromra úgy tekintenek, hogy ott Kárpátaljáról igazából nem is folyt tárgyalás, mivel Magyarország csak Szlovákiát tekintette tárgyalási partnernek, Kárpátaljával kapcsolatban népszavazást követelt.³⁹

A komáromi tárgyalásokkal kapcsolatban sajátos, mondhatni groteszk történetről tudósított az Ungváron megjelenő *Kárpáti Magyar Hírlap*, amikor arról számolt be, hogy azon a kárpátaljai magyarok is képviseltetni akarták magukat. A Kárpátaljai Magyar Nemzeti Tanács közleményéből (Munkács, 1938. október 11.): „Dr. Korláth Endre vezetőnk ott van Komáromban! – Magyarok! - Hisszük, hogy nem fogunk csalódni várakozásunkban! A kárpátaljai magyarságnak meg kell kapnia mindent, amit az ezeréves magyar juss, az e földet számunkra szenteltté tett magyar vér, termővé tett magyar verejték alapján megilleti. - Addig is azonban, amíg részvételünkkel és hozzájárulásunkkal döntés történik jövőnk felett, arra kérünk mindnyájukat, hogy keményen és tántoríthatatlanul bár, de fegyelmezetten legyetek helyeiken.”⁴⁰ Korláth visszajön Kárpátaljára, s helyette R. Vozáry Aladár várja, hogy szóba álljanak vele. Beszámolójából: „Teleki miniszter úrral közöltem bejelentéseinket és átnyújtottam a kárpátaljai magyarság néprajzi határaitra vonatkozó álláspontunkat. Bejelentésünk természetesen megértésre talált a magyarországi delegáció részéről, de hivatalos tárgyalásokon való részvételünkre azért sem kerülhetett sor, mert alig egy-két perc múlva – mint köztudomású – megszakadtak a két ország delegátusai közti tárgyalások.”⁴¹ E sajátos, groteszk történetnek másutt nem találtam nyomát.

Bródy utódja, az új miniszterelnök Avgusztin Volosin lett,⁴² aki a politikai ruszinizmus gondolatával szemben a kárpátaljai szláv őslakoságnak az etnikai ukránsághoz való tartozását vallotta. Volosin J. Tiso oldalán személyesen jelen volt november 2-án a bécsi Belvedere-kastélyban, ahol kihirdették a tengelyhatalmak döntőbírói határozatát. A Volosin-kormány Ungvárról Husztra tette át a székhelyét. Az első bécsi döntés Volosin és kormánya számára sokkot jelentett, ugyanakkor megnyugtató volt abból a szempontból, hogy ezzel Németország és Olaszország immár szavatolta, Ma-

---

³⁹ Lásd többek között: *Нариси історії Закарпаття*. Т. II. Ред. кол. І. Гранчак та ін. Ужгород, Видавництво „Закарпаття”, 1995. 269; Вегеш, i. m. 132–133.

⁴⁰ *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1938. október 12.

⁴¹ *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1938. október 19.

⁴² Az általa 1923-ban létrehozott és 1939-ig irányított Keresztény Néppárt a parlamenti választások alkalmával Kárpátalján 1925-ben a csehszlovák néppárttal szövetségben tudta megszerezni a szavazatok 3%-át, amivel a 9. volt; ugyanilyen felállásban 1929-ben a 7. a szavazatok 3,4%-ával, 1935-ben pedig ismét a 9. mindössze 2,2%-kal. Токап, i. m. 327–330.

gyarország pedig tudomásul vette Kárpátalja határait.⁴³ A delimitációs bizottságnak Kárpátalja részéről Julij Brascsajko és Mikola Dolinaj lett a tagja.⁴⁴ Később mindketten a Volosin-kormány miniszterei lettek.

Bécsben nem csak a kárpátaljai autonóm kormány küldöttsége volt jelent. Julian Himinec a müncheni konferencia napjaiban érkezett Bécsbe, ahol megalakította „Kárpáti Ukrajna Diplomáciai Küldöttségét” amerikai ukrán egyesületek képviselőiből, illetve október 16-án csatlakozott hozzájuk Iván Rohacs, akit Avgusztin Volosin kárpátaljai miniszterelnök delegált. Rohacs október végén visszatért Ungvárra és Volosinnal, illetve kormánya tagjaival utazott vissza Bécsbe, hogy részt vegyen a döntőbíróági tárgyaláson, s ugyanazokkal a személyekkel távozott is onnan. A „küldöttség” október–november folyamán működött az osztrák fővárosban, azonban tevékenységéről a visszaemlékezés semmilyen érdemi részletet nem mond el, az sem derül ki, hogy a döntőbíróóság közelébe tudott volna férkőzni, vagy bármilyen érdemi tevékenységet ezzel kapcsolatban kifejtteni. Himinec járt Berlinben is, majd december közepén Husztra költözött, ahol Volosin külügyi titkára lett.

Himinec és a „küldöttség” szerepének megértéséhez az Ukrán Nationalisták Egyesülete visz közelebb, melyet 1929-ben Bécsben hoztak létre Jevhen Konovalc irányításával emigráns ukránok. Az elfogadott szervezeti-territoriális rendszer tíz ukrán etnikai régióra osztotta működési területét – ezek egyike volt Kárpátalja –, illetve ukrán információs irodákat hoztak létre európai nagyvárosokban. Kárpátalján nem volt kiépített hálózatuk, de illegálisan híveket toboroztak. 1938 májusában Konovalc gyilkosság áldozata lett, utódja a szervezet élén Andrij Melnik. 1938. szeptember 4-én Ungváron került sor az Első Ukrán Nemzeti Tanács által összehívott kongresszusra, melyen épp az UNE-tagok kezdeményezésére megalakították az Ukrán Nemzetvédelem elnevezésű szervezetet, egyfajta önkéntes polgárőrséget (gárdát), amelyik az első bécsi döntés napjaiban lépett színre azzal, hogy felvállalta az ungvári kormány Husztra költöztetésének, és a Magyarországnak ítélt területekről önként az ukrán kormány fennhatósága alatti területre költöző lakosság védelmét az esetleges atrocitásokkal szemben. Huszton az önkéntes polgárőrség valóságos félkatonai szervezetté alakult Kárpáti Szics Nemzetvédelmi Szervezet néven, amely arra számított, hogy az UNE támogatásával fel tudja fegyverezni magát. Andrij Melnik azonban a szervezet pénzéből csak az élelmiszervásárlást engedélyezte, a felfegyverkezést nem, illetve megtiltotta, hogy a Kárpátok túloldaláról, a lengyelországi területekről ukránok átszökjenek a határon azzal a céllal, hogy belépjenek a Kárpáti

---

⁴³ Кульчицький, Станіслав: Держава, яка народилася й загинула в один день. *День*, №50, 19 березня 1999.

⁴⁴ Вегеш, i. m. 135.

Szicsbe. Ez a lépés a Németországgal való konfliktus elkerülését célozta.⁴⁵ Maga Volosin és kormánya is bízott Németország támogatásában.

Miért akartak volna a galíciai ukránok Kárpátaljára szökni?⁴⁶ A müncheni döntés utáni időszakban váltak gyakorivá az illegális határátlépések azal összefüggésben, hogy hírek érkeztek a kárpátaljai autonómia megadásáról. A lengyel hatóságok az Ukrán Nacionalisták Egyesületével hozták összefüggésbe a szervezést, azonban jóval nagyobb arányú volt a spontaneitás, mint a szervezettség ebben a tekintetben. A galíciaiakat nemzeti lelkesedés fűtötte, hogy részt vegyenek az első autonóm ukrán terület építésében. 1938 decemberében a lengyel parlament ukrán képviselőcsoportja alkotmánytörvényt próbált előterjeszteni Galícia-Volhynia autonómiájáról, autonóm kormánnyal és szejmmel, azonban a szejm elnöke át sem vette a tervezetet. A tervezet előkészítését a kárpátaljai események ösztönözték.

A cseh-szlovák hatóságok az elfogott határsértőket rövid időn belül, vagy azonnal visszairányították, a lengyel határőrök által elfogott határsértőket pedig bíróság elé állították. A határsértők két csoportba tartoztak: azok, akik a kárpátaljai ukránok megsegítésére siettek, illetve a lengyel terrorista akciók végrehajtói, akik szintén a zöldhatáron szivárogtak át. A külföldi ukrán sajtószolgálat óvott ezektől az illegális határátlépésektől, illetve a Volosin-kormány is novemberben kiáltványt tett közbe a „meggondolatlan emigráció” ellen. Volosin tartott attól, hogy a külpolitikai konfliktusforráson túl, az emigránsok között előforduló radikális UNE-tagok tovább bonyolítják a Prágával fennálló amúgy is feszült viszonyt. A lengyelek folyamatosan, név szerint követelték az általuk „ukrán terroristáknak” tartott személyek visszatoloncolását. Tény, hogy éppen a Kárpáti Szicsben számottevő volt a galíciaiak aránya. Ez a szervezet egyesületi alapon működött, a kárpátaljai kormánynak hivatalosan nem volt katonasága vagy ahhoz hasonló szervezete, és 1939 márciusáig gyakorlatilag nem jutott fegyverhez.

Tekintsünk bele Grendzsa-Donszkij naplójának november 1. és 9. közötti bejegyzéseibe, ami arról ad képet, hogy egy kormányközeli személy hogyan élte meg az „evakuálás” időszakát Ungváron és útban Husztra.⁴⁷ A *Nova Szvoboda* szerkesztője, a miniszterelnökség kancelláriavezetője, a bécsi döntés utáni evakuálás irányítója többek között a következőket jegyzete fel. November 1.: „Senki nem tudja, mire megy ki pontosan a bécsi döntés, de annyi már bizonyos, hogy a Csap – Beregszász – Újlak vonal elveszett. [...] Ungvárra érkezett Vaszil Grit, a Proszvita Kultúregyesület beregszászi elnöke: hova evakuáljon és mivel? [...] Menekülni muszáj, a beregszászi ma-

---

⁴⁵ Мірчук, Петро: *Нарис історії ОУН. 1920–1939 роки*. Видання третє, доповнене. [Első kiadás: 1968.] Київ, Українська видавнича спілка, 2007.

⁴⁶ Вереш, і. m. 323–334.

⁴⁷ Гренджа-Донський, і. m. Частина перша. З великих днів Карпатської України.

gyarok fenyegetőznek [...]”. November 2.: a miniszterelnökségen rádióon próbálja elcsípní az „ellenséges propaganda” híreit, hogy minél előbb tudomást szerezzen a történésekről. A Magyar Rádió bemondója nem túl bízodó, ami reményeket kelt. Végre megszólalt Imrédy Béla miniszterelnök. Grendzsa-Donszkij tolmácsolja a hallottakat Julian Revai miniszternek. Ezután együtt meghallgatják a prágai rádió híreit. Revai és [Oleg] Svátek tábornok zárt ajtók mögött éjfélt után is az evakuálásról tárgyal. November 3.: az árák rögtön az egekbe szöktek. Egyetlen teherautó annyiért vállal csehországi fuvart, amennyiért előző nap még egy kisebb házat lehetett venni. A magyarok a környező falvakból is feljönnek Ungvárra és kihasználják a menekülők nehéz helyzetét, potom pénzért vásárolják fel értékeiket. A miniszterelnökségről a drága bútorok egy részét a hivatalnokok inkább baltával felvágják vagy az udvarra viszik, s miután benzinnel leöntötték, felgyújtják. Az egész városban alkoholtilalom van, a magyarok mégis isznak és csoportokba verődve randalíroznak az utcákon. November 4.: a magyarok kérik Révai minisztertől, hogy felállíthassák a Magyar Gárdát a rend fenntartására és hogy kitűzhessék a ruhájukra a nemzeti színű kokárdát. Az engedélyt megkapják, de a fegyverviselés tilos. Szomorú, hogy néhányan a ruszinok közül is magyar trikolorral a mellükön járnak a városban. November 5.: két magyar megtámad egy katonát a városban, aki előrántja a törét és leszúrja az egyiküket. A felelőst hiába keresik. Ilyesmi nem történne, ha nem lenne pattanásig feszült a helyzet. A kormány el akarja költöztetni a nyomdát is, a magyarok azonban nem akarják hagyni, azt mondják, hogy állami (tehát magyar) tulajdon. November 6.: telefonáltak Prágából, hogy érkezik Volosin; Ungvárról azt mondták neki, hogy ne Ungvárra jöjjön, hanem rögtön Husztra, mert nem biztonságos számára a város, mióta Bonkáló Sándor szégyenletesen megszólalt a Magyar Rádióban és azt mondta, hogy Volosin nélkül „Északkelet-Magyarország” („így nevezik a magyarok Kárpáti Ukrájnát”) már Szent István koronája alá tartozna. November 7.: nagy nehézségek árán sikerült szerezni egy teherautót, hogy a Proszvita könyvtárát Husztra vigye; diákok pakolják a könyveket, amikor megjönnek Bródy és Fenczik hívei és rátámadnak a fiatalokra azzal, hogy a vagyont nem vihetik el Ungvárról. November 8.: Grendzsa-Donszkij elindul Husztra; Munkácson megy keresztül, amely már nem Mukacsevo, hanem Munkács, koszos város, tiszta kelet, zömében zsidók lakják; betért egy fogadóba, de a magyar felszólaló nem akarta megérteni, mit mond neki ukránul; Beregovo is már Beregszász lett. November 9.: Grendzsa-Donszkij csodálkozik Edmund Bacsinszkij miniszteren, hogy nem ukránul beszél, hanem továbbra is a falusi mismás nyelvet használja. Volosin beszámol arról, hogy személyesen beszélt Hitlerrel, aki azt mondta: 1920 előtt elvesztették egész Ukrájnát, most meg sajnálnak két várost. Volosin válasza: nekigyürkőzünk és dolgozunk tovább.

A magyar hadsereg november 9-én vonult be Beregszászba, és november 10-én Munkácsra és Ungvárra. Az MTI így írta le a határvonalat: „a m. kir. honvédség csapatai elérik a katonai bíróságok által megállapított demarkációs vonalat [...] Ungvárt közvetlenül északnak megkerüli, majd délnek fordul Ung-Hosszúmező délig, itt kisívben megkerüli Korláthelmeceket, majd ismét délre fordul Csomonya nyugat és Barkaszó keleten át, azután Izsnyéte nyugatnál északnak fordul és másodszor is átmetszi a Csap–Munkács vasútvonalat. Innen a vasútvonallal párhuzamosan, attól északra 2 km-nyire az út mentén halad és közvetlenül északról megkerüli Munkácsot, majd délnek fordul és kis ívet alkot Fornos keleten keresztül. A demarkációs vonal továbbmenve Romocsaháza délnél délkeletnek fordul és Felső-Remete keletet érintve Salánktól keletre Feketepataknak délhez jut, innen Verbőcz nyugat, Csoma északnyugat, Fekete-Ardó északkelet és végül Hömlöcön keresztül csatlakozik a trianoni határhoz.”⁴⁸ Ungvár örökös főterének nevét már november 10-től Masarykról Horthy térre változtatták.⁴⁹ Az ungvári *Kárpáti Magyar Hírlap* arról számolt be, hogy nem minden ungvári kávézóban, étteremben hajlandók kiszolgálni a magyar katonákat, tiszteket.⁵⁰ Ezzel azonban már egy következő történet vette kezdetét.

Összefoglalva, az utóbbi bő másfél évtizedben keletkezett nagyszámú ukrán nyelvű szakirodalom foglalkozik Kárpátaljával, különösen a két világháború közötti időszakkal, az ukrán etnikai régiók egyikének történeteként konstruálja meg azt, az 1938–39-es autonóm területet pedig az ukrán államiság egyik kezdeményeként írja le. Sajnálatos módon a magyar szakmunkák alig vesznek erről tudomást, mint ahogy a memoárirodalom is kívül esik a látókörön. Kárpátalja történetét nem lehet leírni csak magyar – vagy csak ukrán – történetként, nem maradhatnak kölcsönösen reflektálatlanok a kutatások. A komáromi tárgyalások és az első bécsi döntés időszaka különösen alkalmas annak bemutatására, hogy mennyivel sokrétűbb képet kapunk már pusztán az ismeretek szintetizálásával.

---

⁴⁸ MOL, K-428, 732. MTI könyvmegosok, Felvidék 1938.

⁴⁹ MOL, K-428, 732. MTI könyvmegosok, Felvidék 1938.

⁵⁰ *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1938. november 13.

